

До спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19
Національного університету «Львівська політехніка»

ВІДГУК

**Офіційного опонента на дисертацію Забокрицького Ігоря
Ігоровича «Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму:
теоретико-правовий вимір», подану на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія
держави і права; історія політичних і правових учень**

Актуальність теми дослідження.

Сучасні правові дослідження як в рамках загальної теорії права, так і галузевих правових наук, все більше спрямовані на пошук взаємозв'язків між різними галузями права, між національним та міжнародним правом. Не виключенням є і дослідження такого поняття як конституціоналізм. Традиційно в межах правової науки конституціоналізм розглядається як явище в рамках окремо взятої держави – наприклад, дослідження особливостей українського конституціоналізму, або ж конституціоналізму в будь-якій іншій державі. Проте слід зазначити, що цінності, які лежать в основі конституціоналізму, його сутнісного, субстантивного розуміння – такі як верховенство права, права людини, демократія, народний суверенітет, належний розподіл влади і баланс між різними гілками влади – є спільними для більшості держав. Саме тому важливими є сучасні дослідження, які фокусуються на розгляді універсальних засад, принципів, які є спільними для тих держав, які розвиваються на засадах конституціоналізму. Ці причини і зумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження Забокрицького І.І., що присвячена розгляду транснаціоналізації сучасного конституціоналізму крізь теоретико-правовий вимір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Слід відзначити, що дисертація виконана відповідно до Пріоритетних

напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

Тема дисертації відповідає науковому напрямку Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженому Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р., протокол № 5, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків, рекомендацій.

Відзначаємо високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, які наведені в дисертації, що зумовлено в тому числі і використанням ґрунтовної методології, що використовувалась при підготовці дисертаційного дослідження.

У даній роботі автор поставив за мету здійснити комплексне дослідження транснаціоналізації сучасного конституціоналізму крізь теоретико-правовий вимір, визначити та проаналізувати тенденції такої транснаціоналізації та її вплив на інтеграцію України в європейсько-правовий простір, і для досягнення цієї мети було поставлено низку завдань, зокрема, таких як: окреслити історичні аспекти конституціоналізму як явища західної цивілізації; узагальнити методологічну основу дослідження конституціоналізму як транснаціонального явища; окреслити підходи до сучасного розуміння конституціоналізму; виокремити елементи сучасного конституціоналізму як транснаціонального явища; розглянути сучасні

тенденції транснаціоналізації конституціоналізму; проаналізувати утворення концепції транснаціонального конституціоналізму та формування автономних конституційних порядків, розвиток міжнародно-правових стандартів конституціоналізму.

Ознайомившись із дисертаційним дослідженням, вважаємо, що автором було досягнуто поставленої мети та в повному обсязі виконані завдання, а положення, які сформульовані дисертантом ґрунтуються на досягненнях правової науки та практики, при цьому використовуючи дослідження та розробки як українських, так і зарубіжних науковців. Зокрема, відзначаємо значну кількість англійських джерел, які були використані автором у процесі дослідження, що позитивно вплинуло на зміст та сутність роботи, а також допомагає зблизити українську правову науку з сучасними світовими розробками, зокрема, але не виключно, європейських та американських учених.

Структура дисертації є логічно обґрунтованою, послідовною та завершеною, повністю відповідає меті, завданням, об'єкту та предмету дослідження, складається із анотації, вступу, чотирьох розділів, які містять дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (575 найменувань) та додатків (на 6 сторінках). Розділи та підрозділи дисертаційного дослідження між собою взаємоузгоджені, розкривають основні положення дисертації. Обсяг дисертаційного дослідження Забоклицького І.І. відповідає встановленим вимогам, використано 575 джерел, що свідчить про глибину наукового пошуку та комплексний розгляд поставлених завдань.

Також слід зазначити про належну апробацію результатів дослідження та відображення результатів автора в публікаціях, зокрема основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в 33 наукових працях, з яких 1 одноосібна монографія, 22 статті, з яких 3 в іноземних профільних виданнях (2 з яких входять до наукометричної бази даних SCOPUS), 19 у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових

наукових видань України, у 10 тезах виступів на науково-практичних заходах. Позитивним є те, що серед публікацій автора, враховуючи обрану тематику дослідження, значна кількість опублікована англійською мовою, в тому числі в наукових виданнях Сполучених Штатів Америки, ФРН, Республіки Чехія, що свідчить про те, що світове наукове співтовариство має змогу ознайомитись з дослідженнями Забокрицького І.І., в тому числі й тій частині, що стосується досвіду України.

Наукова новизна одержаних результатів.

Дисертаційне дослідження Забокрицького І.І. є комплексним дослідженням, у якому крізь теоретико-правовий вимір проаналізовано транснаціоналізацію сучасного конституціоналізму та її основні сучасні тенденції. Детальне ознайомлення з дисертацією дає змогу стверджувати, що у роботі обґрунтовано низку положень, висновків та ідей, які в їх сукупності дозволяють оцінити цю працю як завершене наукове самостійне дослідження. Висновки і положення, що виносяться на захист, є самостійним особистим здобутком дисертанта, характеризуються положеннями з різним ступенем наукової новизни.

Зокрема, окремо хочемо наголосити на наступних положеннях, висловлених автором. Підтримуємо думку автора про те, що під поняттям «транснаціоналізація конституціоналізму» слід розуміти процес поширення та виведення конституціоналізму на позанаціональний рівень, який втілюється в формуванні доктрини та практики обмеження влади на багаторівневій основі (національний, наднаціональний, міжнародний рівень, які тісно взаємодіють між собою) та полягає в створенні теоретичних засад та практичних механізмів, зокрема в даному порівняно короткому, але влучному визначенні, автор влучно відобразив основні складові такого процесу, наголосивши і на багаторівневій основі (що ми можемо спостерігати на прикладі Європейського Союзу де відбувається тісне переплетення правових систем держав-членів ЄС) та права Європейського Союзу, а також важливості створення теоретичних засад та практичних

механізмів.

Обґрунтованими є положення дисертанта щодо виділення основних сучасних тенденцій транснаціоналізації конституціоналізму, які автор детально аналізує в окремих підрозділах дисертації, такі як: (1) формування доктрини та практики «транснаціонального конституціоналізму» та автономних конституційних порядків (підрозділ 3.1.); (2) поширення розвитку міжнародно-правових стандартів конституціоналізму (підрозділ 3.2.); (3) активне формування транснаціонального громадянського суспільства, поява механізмів його впливу на національні конституційні процеси (підрозділ 3.3.); (4) застосування методу порівняльної конституційної інтерпретації в діяльності органів конституційної юстиції (підрозділ 3.4.); (5) формування багаторівневого конституціоналізму на національному, наднаціональному та міжнародному рівні, що полягає в існуванні поряд з класичними механізмами забезпечення конституціоналізму в рамках окремо взятої держави також і в створенні наднаціональних (як от Європейський Союз) чи міжнародних (Рада Європи та Європейський Суд з прав людини, тощо) організацій та утворень на основі ідеалів конституціоналізму та спрямованих на забезпечення обмеження влади на основі цінностей верховенства права, поваги до прав людини, розподілу влади та демократії як у внутрішньорганізаційній структурі, так і щодо їх учасників (підрозділи 3.1., 4.1.). Таким чином, автор не лише окреслив основні сучасні тенденції, але й присвятив їм значну частину свого дисертаційного дослідження.

Підтримуємо також і дослідження автора щодо міжнародно-правових стандартів конституціоналізму, зокрема автор окреслив основні сучасні міжнародні та європейські стандарти, наголосив на ролі актів м'якого права (наприклад, в рамках діяльності Венеціанської Комісії) для формування таких стандартів (підрозділ 3.2. дисертаційного дослідження), зокрема у сфері демократичних інституцій й основоположних правах, конституційної та загальною юстиції, виборів, референдумів і політичних партій.

Зрозуміло, що дисертаційне дослідження містить також і низку інших важливих наукових положень, що є внеском автор у сучасну правову науку.

Практичне значення одержаних результатів.

Слід відзначити, що отримані результати можуть використовуватись: у *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження конституціоналізму та сучасних тенденцій його транснаціоналізації; у *правотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного законодавства України, підготовки проектів різноманітних актів; у *правозастосовчій діяльності* – у практичній діяльності Конституційного Суду України в рамках застосування методу порівняльної конституційної інтерпретації; у *навчальному процесі* – при викладанні навчальних курсів «Конституційне право України», «Державне (конституційне) право зарубіжних країн», «Основи права Європейського Союзу», «Організація влади в Європейському Союзі», «Міжнародне право» та інших.

Таким чином, положення дисертації можуть бути використані як в науково-освітній, так і практичній сфері, що позитивним чином характеризує дане дисертаційне дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження.

Загалом оцінюємо дисертацію І.І. Забокрицького позитивно, проте слід зазначити, що окремі положення, як і будь-якої наукової роботи, є дискусійними та потребують уточнення та обговорення під час публічного захисту дисертації.

1. Підрозділ 2.1., який стосується підходів до розуміння конституціоналізму, містить відповідні положення, однак не систематизовано власне наукові підходи до феномену конституціоналізму. Окрім того в дисертації, яка стосується глобального (наднаціонального, транснаціонального) характеру конституціоналізму для цілісності наукової картини необхідно було проаналізувати підходи наукової та судової

доктрини інших правових традицій, окрім континентальної та англо-саксонської – наприклад, іудейського права, мусульманського права.

2. На с. 265-266 дисертації Забокрицький І.І. підтримує мою позицію, висловлену в окремій думці щодо рішення КСУ від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України стосовно коректного розуміння так званої «доктрини дружнього ставлення до міжнародного права» як *«доктрини дружнього до міжнародного права тлумачення конституції»*. Однак в інших положеннях роботи, навіть у тих, які виносяться для підтвердження наукової новизни дисертації, чи в яких містяться пропозиції до внесення змін до закону України «Про Конституційний Суд України», автор і надалі наполягає на «дружньому ставленні до міжнародного права», а не «дружньому до міжнародного права тлумаченні конституції».

На с.275 автор навіть надає визначення принципу дружнього ставлення до міжнародного права, під яким пропонує розуміти «спосіб конституційного тлумачення, при якому Конституційний Суд України зобов'язаний враховувати акти міжнародного права та подальшу практику їх застосування (зокрема судовими органами, такими як Європейський суд з прав людини) у вирішенні питань, що є предметом регулювання міжнародних договорів, які є частиною взятих на себе Україною міжнародно-правових зобов'язань, і, за можливості, міжнародні акти «м'якого права» (виділення наше – В.Л.). З таким підходом не можна погодитися з двох аспектів: 1) Суд не є зобов'язаним, а може дійти висновку про потребу й необхідність врахування в конституційному тлумаченні відповідних питань; 2) мова йде не лише про питання, врегульовані міжнародними договорами, як зазначає автор дисертації, а йдеться про розуміння норм і цінностей конституції.

3. Продовжуючи попереднє зауваження, відзначу, що автор пропонує доповнити ст. 92 Закону України «Про Конституційний Суд України» частиною третьою такого змісту «3. Конституційний Суд України при формуванні юридичної позиції повинен враховувати принцип дружнього

ставлення до міжнародного права та може враховувати практику іноземних держав та/або іноземних судових органів з аналогічних питань та/або щодо аналогічних принципів», що допоможе, на його думку, дати необхідний поштовх для поширення використання міжнародного та іноземного права, повернути додаткову увагу суддів до цієї проблематики та підвищити рівень легітимності актів Конституційного Суду України. Водночас, таке положення є неприйнятним, оскільки законодавець не може врегульовувати методику обґрунтування рішень Конституційного Суду України. По-перше, слід розуміти, що закон як продукт законодавця сам по собі охоплюється предметом конституційного контролю. По-друге, масштаб конституційного контролю (і це логічно) може бути встановлений лише на конституційному рівні.

4. На с.279 автором зазначено: «Натомість використання посилань на іноземне право та рішення іноземних судів *не є звичною практикою* та переважно зустрічається в окремих думках суддів Конституційного Суду України, де в межах висловлення своєї незгоди з рішенням або викладенням додаткових аргументів, судді використовують такі посилання» (виділено нами – В.Л.). Насправді, обґрунтування рішень КСУ посиланнями на судові рішення іноземних судів (а не на іноземне правове регулювання) насправді не те, що «не є звичною практикою», вони відсутні зовсім.

В підрозділі 3.4. автор розглядає зарубіжний досвід порівняльної конституційної інтерпретації, зокрема на прикладі таких держав як США, ПАР та інших. Дуже детальний аналіз автор приділяє, зокрема, досвіду Сполучених Штатів Америки. Водночас, вважаємо, що авторові слід було більшу увагу приділити досвіду держав зі схожими правовими системами, зокрема таких як ФРН, Польща, Австрія, Франція.

5. Питання транснаціонального громадянського суспільства потребує доопрацювання в тому ракурсі, в якому його бачить автор дисертації. На с.278 ним наводиться приклад впливу транснаціонального громадянського суспільства на формування судової гілки влади в Україні, зокрема роль

Громадської ради міжнародних експертів в утворенні Вищого антикорупційного суду, яка визнана ефективною практикою. Однак до складу ГРМЕ були обрані колишні судді і прокурори – від організацій, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів. Такі міжнародні організації очевидно не мають ознак інститутів громадянського суспільства.

6. В підрозділі 4.1. «Сучасні тенденції розвитку наднаціонального конституціоналізму в Європейському Союзі» автор вказує, що попри те, що в більшості випадків положення права ЄС та конституційного права певної держави не суперечитимуть один одному, потенційні конфлікти все ж можливі, а співвідношення національного конституційного права та права Європейського Союзу залишається відкритим. Разом з тим, було б цікаво почути пропозиції автора щодо того, як саме вартує виходити з таких конфліктів між національним правом держав-членів ЄС та правом Європейського Союзу. Більше того, в останнє десятиліття такі конфлікти мали місце з огляду на рішення конституційних судів Німеччини, Чеської Республіки, Ісландії та інших країн, а їх аналіз істотно посилив би значимість роботи.

Разом з тим, наголошуємо, що висловлені зауваження та пропозиції є переважно дискусійними і не мають суттєвого впливу на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження І.І. Забокрицького, не знижують її достатній науково-теоретичний рівень, практичну значущість.

Підсумовуємо, що дисертаційне дослідження є завершеною науковою працею, у якій наведені та обґрунтовані наукові висновки та пропозиції. Аналіз дисертації та автореферату свідчить про їх відповідність та оформлення відповідно до встановлених вимог. Дисертація не містить наукових положень, за якими захищено кандидатську дисертацію.

Загальний висновок про дисертацію.

Констатуємо, що опонована дисертація «Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір» за своїм науковим рівнем,

одержаними результатами, теоретичним обґрунтуванням висновків і пропозицій, повною мірою відповідає «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Забокрицький Ігор Ігорович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
суддя Конституційного Суду України**

В.В. Лемак

Підпис *Лемака В.В.* засвідчую
Управління роботи з персоналом
Судовий комітет
Дата, підпис
12 Квітня 2014 р.